

Kornis Mihály

VAN-E AZ ÉLETNEK FELADATA?

Először egy levélről

Kaptam egy mondatot. „Van valami életfeladatom, de nem jövök rá, hogy micsoda.” Még szerencse. Aki tudja, mi „az életfeladata”, és beszél róla, attól őrizkedjenek. Felőle az semmi jót nem jelent. Ha tudja, hogy mi a dolga – ritka, de azért előfordul –, az ember nem hozza szóba. Azt is tudja, hogy milyen érzékeny dolog az, mennyi mindennek a függvénye. Nem szabad róla beszélni. Az kevés. Az élet nem feladat, még kevésbé hirdetés. Aki feladatok szerint él, mesterséges rendet erőltet magára, és nem a gondolataiban születik az új, mert egy gondolatnak az a tulajdonsága, hogy abban csak új születhet, különben nem gondolat, aki tehát gondolatok nélkül hajt végre előre kitűzött feladatokat, az rabszolga és fanatikus. Fiatalabb ember részéről érthető, ha szülői nyomásra vagy türelmetlenségében életfeladatnak tekintett célok sorát állítja maga elé, de amikor már kellő élettapasztalatra tett szert, tudja, hogy a dolgok nem így mennek; már az is óriási eredmény, ha életünk napi fordulatain, az aktuális pillanaton sikerül tisztátalanságok elkövetése nélkül átverekedni magunkat.

Hazudni könnyebb.

Egy politikus, amikor azt állítja, hogy ő életfeladatának tekinti választói „sorsának jobbrafordítását”, nem szavahihető. A választók sorsát – akik különben valóban választanak? – nem lehet „jobbrafordítani”: béke idején kiemelkedő államférfi bizonyos társadalmi csoportok életét képes valamivel elviselhetőbbé tenni – ha nemcsak betű szerint – törvényes keretek között. És kétségtelen, háborús kormányzás esetén, egy háborút „meg lehet nyerni”.

De micsoda áron!

A szovjet hadsereg kiverte a megszálló német csapatokat Kelet-Európából? Igen. A szövetséges hatalmakkal közösen megnyerte a második világháborút? Hogyne. Mondhatjuk-e, hogy a szovjet megszállás alapján jobbra fordította Kelet-Európa sorsát? Voltak-e tartósan, századokra érvényesen jól működő kormányzatok? Még az Egyesült Államokban sem. Mindennek ellenére azt mondom, hogy a tanítvány nem téved, mikor a feladatán töpreng. Magam is kiskorom óta azt teszem. A töprengés eredményéről azonban hallgatok. Abban élek. Aszerint hozok új élet-döntéseket. Mi az, amiről beszélni lehet?

Vannak prioritások.

Léteznek fontosabb és még fontosabb és legfontosabb dolgok. Ezt jelenti a prioritások fogalma. Ott, ahol létezik értékrend, van kultúra. Más és más kultúrák lehetségesek. Egyiknek sem teljesen azonosak az értékei egymással, különbséget az tesz köztük, mennyire kidolgozottak és az élet szolgálatában álló az értékrendjük.

Noha fontos tudni, hogy a legfontosabb még a meglehetősen fontosnál is sokkal fontosabb, ám hogy számunkra mi fontos egy életen át, és mi csak az élet adott szakaszában, továbbá mi vagy ki az, aki ekkor meg ekkor fontos, de akkor meg akkor már nem úgy fontos, mint akkor volt, amikor először volt az – ezek a kérdések percről percre eldöntendőek, ha tudunk róla, ha nem, mert ezeken a döntéseken múlik az életünk. Továbbá a prioritásoknak igen fontos tulajdonságuk, hogy – az élethez szükséges prioritásokra gondolok, amikor róluk beszélek, de a legkülönbébb destrukcióknak, az életellenes cselekvés-stratégiáknak is megvannak a maguk prioritásai – egymásból következnek, a valóság változó, de analóg struktúráihoz hasonlóan egyik a másikra épül. Az univerzum fizikájának alaptörvényei is (tömegvonzás, gyenge elektromágneses kölcsönhatás és a többi) a világegyetemben mindenütt érvényesek, de a földi élet szolgálatában nem állnak. Az űr embernek barátságtalan. Ezt csak mellékesen jegyzem meg, hogy álmélkodjunk: ekkora rend van, és még élünk.

Folytathatjuk-e?

Az értékhierarchia szüntelenül kisebb-nagyobb változásokon megy át, egyéneké éppúgy, mint közösségeké, olykor ésszel követhetetlen gyorsasággal, ám az életösztön által többnyire felfoghatón. Prioritások millióival van átítatva a valóság, éppen mert attól is függenek, aki megállapítja őket:

az élők összessége. Az egyén vagy a közösség, amely helyesen állapítja meg az érvényes prioritásokat, nem hivatkozhat avval, hogy az övé a legértékesebb, azért érvényes, azért választotta – ilyesmi nincs. Mivel nincs legfelsőbb hadúr. Isten nincs a régi alakjában, hacsak nem a szívben. De az nem akar győzni a világban. Ellenkezőleg, azt ajánlja évezredek óta minden bölcs, hogy a világ megváltoztatásában ne reménykedj, a jól megalapozott értékekre építs. Ezt mondja a zsidók által megismert örökkévaló is a Tórában (Törvényben), és aztán ezt mondta ki életével, mint egy tettel, Jézus a Bibliában. Aki úgy látta, hogy a Tóra legfőbb tanácsait – tételizz Fölötted Valót, mégpedig egyet, aki legyen nemzód, hogy a Mindörökké Felfoghatatlan örököse lehess, magyarul, keresd a határtalan határait a szellemben, hogy e törekedésben eggyé legyél vele, tehát ne gyilkolj, fogd fel, hogy amit magadnak nem szeretnél, azt a másikkal se tedd, mert az egész Egy – az ember nem hallotta meg, ezért Jézus még egyszer, az egész élete áldozattá tételével óhajtotta e tanácsot meghallhatóvá tenni.

Környezetével ellentétben ő tisztában volt létezésének jelentőségével.

Az Emberfiaként óhajtott meghalni, arra mutatva, ahonnan, akitől az ember jött. Ezek a tanácsok nem a világi karriert teszik lehetővé. Annál fontosabb mind. Szó szerint mondás, tanítás, tanács, régiesen szólva az *ige* van meglehetősen világi megfontolások alapján *Törvénynek* fordítva.

Az áldozati élet a pálya.

Ez a tanács a végtelenre nyitott szívű embernek a szíve szakadékából hangzik fel. Aki követi, azt nem látjuk többé. Úgy is mondják: majd akkor, amikor a messiást.

Az egyiptomi kultúra

időszámításunk előtt több ezer éven át helyesen állapította meg a fennmaradása szempontjából szükséges prioritásokat, majd, amikor ennek az értékrangsornak az érvényessége megszűnt, a birodalom eltűnt.

Bonaparte Napóleon értékrendjének fő prioritása, a hatalom mint hódítás, és az annak eredményeként megnyíló lehetőség, hogy imperiálisan ésszerűsítése mindazt, ami – világosan látta – változtatásra szorul, ám a forradalom önpusztító logikája nem képes e változtatások szerint egyedül hatékony: kényszerű rögzítésére; egy-két évtizeden át alkalmasnak látszott arra, hogy a valóságban az ő személyes hatalmával egyidejűleg érvényesüljön. Ám mivel európai főhatalmát nem tudta informálisan is legitimé (elfogadottá) tenni, mint császár és mint hadvezér megbukott. Amit azonban

a világ hivatalosságának hozott, az a világ számára nagyon is befogadható volt. A Code Napoleon és még sok más, máig él.

Nincs nehezebb, mint elfogadni a valóságot.

W. Churchill a 20. század sorsdöntő pillanatában egyvalamit jobban tudott az összes nyugati politikusnál, azt, hogy a náciizmus és a bolsevizmus legyőzésén a világ jövője múlik, nem kevesebb. Vezetőikben nem szabad bízni (Sztálinban is csak addig és azért, ameddig és amiért a Szovjetunió a nációkkal hadban áll, mert megtámadta Hitler örülete); gazemberek; és hogy a nyugati demokráciák fönmaradjanak, ahhoz a szövetséges hatalmaknak Hitlert és Sztálint bármi, ismétlem: bármi áron le kell győzniük.

Ezt tudta.

Ez volt Churchill értékrendjének első számú követelése, és mert – amíg a háborús helyzet fennállt – ez igaz volt, továbbá még szerencséje is volt, amikor Japán értelmetlenül megtámadta az Amerikai Egyesült Államokat, aki így belépni kényszerült a világháborúba: a nyugati világ győzött. Amíg az ő – különben elég egyszerű, de hősiiesen bátor és kockázatos – prioritásainak logikája a valóságéval párhuzamos volt, Sir Winston Churchill Anglia és a szabad világ legendás miniszterelnökévé válhatott. Annak a világrendnek a megmentőjévé, amit képviselt. Hogy a nációkkal és a bolsevikokkal tilos komolyan tárgyalni, ő merte a gyakorlatban is végigcsinálni a fontos nyugati vezetők közül. A legtipikusabban háborús vezető volt. A háború utáni első választásokat már simán elvesztette. Mert akkor már mások voltak a prioritások. Egy kicsit. Az elég. (Tengernyi élet elrontásához is sokszor.)

Élni akarok?

Lelkiismeretem alapja, hogy önmagammal azonos óhajtók maradni. Nem más bábja, nem élőhalott. De ahhoz ebben a világban áldozatkésznek kell lennem. Élni annyit tesz, mint az élet eredetileg megismert és tisztelni megtanult értékeiért akár a halált is vállalom. Nem kell feltétlenül az életünkkel fizetni – ez a kiváltság csak a hősök jutalma –, de valamit fel kell áldozni belőle. Magunkból. Másképp nem megy. Nem láttam olyat.

Ez fontos.

A prioritások sorrendjén, életünk rendjén a nekünk jutó idő minden percében folytonosan dolgoznunk kell. Mondok példát könnyebb kérdésre: mikor ülhetek, ha a nálam idősebb, a jóval idősebb, ott, ahol én ülök, állni kényszerül? Rossz, elkapkodott válasz az, hogy soha, de az is: minden

körülmények között, és az is, hogy akkor ülhetek, ha előbb találtam magamnak ülőhelyet. A valóság és az én fontossági sorrendem egymásra vonatkozásából derül ki, mi a teendőm. Mindenkinek pillanatonként át kell gondolnia, hogy éppen mi a fontos. Mi annál is fontosabb?

Magadat döntöd el.

A világ sorsát döntöd el az életed irányításával, ha ez furcsán hangzik is, annak a világnak a sorsát, amelyikkel találkozol. Viselned kell érte a felelősséget. Nem jelent mást az útkeresésed, mint a megsebesülés lehetőségének vállalását, feltétlen vállalását, a nem-elmenekülést, a tanulást, újabb és újabb sebeket. Még egyszer: nem muszáj belepusztulnod abba, hogy önmagad maradj, nem is ez a legtipikusabb, de előfordulhat.

Honnan gondolom, hogy önmagunknak maradnunk a legfontosabb?

Hiszen megragadhatatlan, ki is az az önmagunk. Nos, éppen azért a legfontosabb. Egyszerre érzem benne a legelsőt, amit az életben éreztem, annak a valakinek a valóságát, életét, eleven létezését, aki van, mégsem tudom fogalmilag, szavakban, tehát nyilvánosság előtt formálisan tanúsítani (önmagammal való azonosságát magamnak). Végző önmagunknak nem tudunk hazudni: végző önmagunkat nem tudjuk hazudni. Csak tanúsítani.

Ez a mérték, az etalon, ami velünk születik.

A sárga folt, amelyen keresztül lát a szem, de amit szem nem láthat, fül nem hallhat, és az ember szíve meg se gondol (@ Paulus, a tarzusi). Nemcsak a másé nem, de az enyém se.

Ez vagyok eredendően, akihez viszonyítok bármit, amit elérek az életben, bárki mást, akit meg akarok ismerni, az a mérleg bennem, amelynek egyik oldalán a magam által is érinthetetlen önmagam a súly, a mérleg másik tányójába pedig az kerül, ahogyan éltem, és amit tettem mint önmagam képviselője. Amikor nem önmagamként élek, az olyan, mintha ördög volnék a pokolban. Akkor már nem tudom, mi érték, mi nem.

A puszta túlélés a bolhák és a tetvek bölcsessége.

Az ember nagyratörőbb, ha ember: önnön legbelseje nyitott szakadéknak mélységével méri, mi az, amit elért, mi az, amit elárult. Népiertások idején azok többsége is elpusztul, akik igyekeznek plakátigazságokhoz igazodni, a hóhérnak eleget tenni, nem-önmaguk lenni, mint ahogyan meghalnak azok is, akik igyekeznek önmaguk maradni, és úgy és azért halnak

meg. Csak az utolsó pillanatban válik világossá: nem mindegy a kimenettel. Hogy mi előzte meg.

A megalkuvók rosszul mérték fel a helyzetet.

Esetleg

Nincs garancia. Vajon tényleg az a legfontosabb, amit én annak gondolok? Megmondhatja más? Kezdetben a szüleink. De csak kiskorunkban, amíg ők viselik a felelősséget értünk. Felnőve, a mi életünkre már nem feltétlenül érvényes az ő értékrendjük. És – nem az övék! – a mi lustaságunk, kényelemszeretetünk az, ami miatt elfelejtjük idejében meglelni: tengernyi fájdalmas próbálkozás árán megtalálni és kialakítani, azután meg érvényesíteni az életünkben a magunk szuverén értékrendjét. Ennek hiánya végzetes lehet. Nem feltétlenül az életemre, a testi épségemre, hanem a szellemi épségemre nézve pusztító. De az is élet.

Szerintem a test merő szellem.

A test a leginkább. Annyira, hogy már kézzelfogható. Te vagy-e még te? Ez az egyetlen kérdés. Nincs rá szóbeli válasz. Ha erről kérdez az élet, azt gondolom át, hogy az előttem álló döntéssel, ami a válaszom lesz, én még én maradok-e? Aki *én vagyok*-ot mond bennem, az előttem álló dolgot helyesli, vagy tiltakozik ellene? Ő nem zavar sok vizet, de azt megköveteli, hogy minden helyzetben és pillanatban azonos maradjak azzal, akinek születtem, övele, a titokzatos belső ürességemmel (mondhatom nyitott teljességnek is) fenntartott kapcsolat megléte dönti el, hogy van-e remény számomra. Vagy éppen elvesztettem? Vissza kell szereznem.

Jelen vagyok a saját életemben?

Annál rosszabb nem történt velem az életben, mintha egyszer-egyszer úgy éreztem, hogy a helyzet, vagy valaki, valami, vagy én magam olyan helyzetbe kényszerítettem magam, amiben nem vagyok azonos azzal, akit én magamnak tudok. De ennek a felismerését sem nevezném feladatnak. Belőlem is szólhat hamis hang. Hallom, hogy hamis.

Ez a hang azt hiszi, hogy a cinkosa vagyok, vagy a rabszolgája, netán az ellensége. Ez túrhetetlen. Nem szabad abban hinnem, hogy az vagyok, amit valaki más mond magamról, és nem a bensőm súgja.

Itt fontos megkérdezni: no de honnan tudom, hogy a bensőm súg, és nem egy démon, rossz lelkiismeretem, a kiskoromban ijedtemben egy életre elvállalt velem-nem-azonos, rám kényszerített énem, vagy a lustaságom, a csökönyös butaságom?

Onnan, hogy önmagam nem érvel.

Nem ügyvéd. Nem jóakaró és nem rosszakaró. Még csak nem is mondja, mint a táltos paripa, hogy édes gazdám, most arra és nem erre, hanem csak visz, nem elragad, ha feladom a kormányzást – hányszor ajultam előre a nyeregben! –, odavisz, ha nem teszek ellene(m), lépeget, és arra megyünk, amerre én menni akarok. Az nem mindig tudatos. Ha netán a bravúrosan érvelő, ezer kifogást mint felmentést kínáló ál-bensőmre hallgatok, a hamis hangomra, mert olyan is van, úgy fogok a valóságra ébredni, hogy nem érzek megkönnyebbülést. Önmagam terhére vagyok, de attól nem változik semmi. Esetleg túléltem, de nincs kiút. Ellenben, ha mélyem érvelés nélküli tájékozódására, netán kurta parancsára bízom magam, onnan tudom, jól tettem, hogy kijutok a bajból. Van egy részem, pontosabban résem, akin keresztül bármikor szabadulok, mint Houdini. Egyetlen nyitott pont. Aki megtanult beszélni. Eredetileg nem beszélt. A kedvemért még beszélni is megtanult. Mindent tud. Mikor teret engedek neki az életemben, mindenben jólesően jelen vagyok.

Jelen – vagyok.

A másik kérdés

Hogy éltem-e egyedül és mennyit, és hogyan éltem túl? Mondok maguknak valami furcsát, lehet, hogy már mondtam, de nem árt ismételni. Az ember egyedül van. Akkor is, ha nem. Mióta az eszemet tudom, azóta. Meddig leszek egyedül? Amíg csak az eszemet tudom. De van egy belső társaságom. Ha azután körbevesznek testi és (vagy) szellemi gyermekeim, unokáim is, akik imádnak, mert én figyelek rájuk, mindenben segítek, és sokat játszunk együtt, azért azt nem árulom el, hogy egyedül vagyok olyankor is. Az az erőm, amivel segítek nekik.

Megállok a lábamon.

Az a kérdés, társíthatok-e pozitív asszociációkat a teljes magányhoz? Megengedi-e az élet, hogy az egyedüllétet kellemesnek gondoljam, vagy iszonyúnak kell gondolnom? Előfordulhat. Mintha székely volna, elő tud jönni úgylis. Ha azonban szép szelíden, csendesesen, megértéssel bevallom magamnak, hogy mindig egyedül vagyok, hallom is, amint ezt megfogalmazom magamban: elcsíptem a pillanatot, amikor magamhoz beszélek – kihez? hogyan? –, és avval megtaláltam azt, aki én-t tud mondani bennem. Megtanított rá. Így vagyok teljesen egyedül.

Bennem van valaki, aki tudja.

Hogy én egyedül vagyok. Az a valaki, aki tudja, figyel. Segít. Bennem figyel. A *Lehetőségek könyvében* megírtam ezt, *Levél ahhoz, aki egyedül van* címmel. Ezt a mondatot úgy is érthetik: Levél ahhoz, aki egyedül VAN. Egy Valaki számára játszom a Kornis Mihály-szerepet, az a personám, így mondja az ókori színház, a tölcserem, melyen át a stadionban a tőlem messze ülő nézők is hallhatják szavamat. Önmagunk felismerése megengedi, hogy tudjam, nem egy név vagyok, nem egy funkció vagy egy hivatás. Kornis Mihálynak hívnak, akik tőlem távol ülnek, kedvesebben szólítanak, akikhez közelebb vagyok, megint másképp, akikhez sokkal közelebb, de aki bennem én-t mond, az nem téveszt össze engem egyik nevemmel sem. Az már tudja, amit én. Én is tőle(m) tudom.

Valaki vagyok, aki tud magáról.

Tud magáról, mert te, a másik ember megengeded, hogy tudjak magamról. Elfogadsz, békén hagyasz. (Most tegyük fel. Jó esetben.) S akkor megpróbálom azt gondolni, amit a lelkem mélyén gondolok magamról, vagy bármiről. Máris kitűnően szórakozom. Azt, amit a nyitott pont sűg, nem lehet és nem szabad és nem érdemes kihirdetni az utcán. De tudni kell. Azt az igazságot, amit a Másik megismerése hoz – vele mindig önmagam is találkozik szerencsére –, az ő segítségével magamra próbálhatom: felismerhetem a különbségeket: van, ami rám illik belőle, van, ami nem, de azután, hogy megismertem, már rám is illik.

Amilyen mélyen értettem meg, annyira.

Mert mindenkinek közös java a gondolkodás, és a mérték egy (© Hé-rakleitosz), ráébredhetek, ha megismerkedem vele, hol vagyok ismerős az addig idegenben. Az a legnagyobb felfedezés. A másik. Az örökkévaló arcának megpillantása lehet. (© Lévinas)

A másik része a dolognak

Azért az mégiscsak rossz, mikor az ember magánzárkában van. Meg tud őrjíteni, ha nincsen kihez szólni. Éppen azért, mert akkor csak magaddal beszélhetsz, ami nagyon magas jelenlétet kíván, folyamatosan és tartósan. És ez őrjítő. A teljes magány eléréséhez – Nietzsche a legmagányosabb magánynak nevezte – le kell mondanunk arról, aki csak mint életszerep él bennünk. A teljes magány megélésekor hajlandók lehetünk megosztani ma-

gunkat a mással, a Másikkal, evvel a farkasordító hiányra nyitottsággal, a csillagos éggel.

De mi van, ha félreértett magányomban még ahhoz sincs erőm?

Mindenekelőtt rendet teremtek.

Erről már beszéltem a valóság és a szabadság fogalma kapcsán is, és az életrend, a prioritások kialakítása taglalásakor. Az nem jó, hogy ha az ember egyedül van, úgy gondolja, mindegy, most hogy néz ki a lakás, mindegy, hogy néz ki a szobám, mindegy, hogy néz ki magamnak a belső állapotom. A külsőm sem nézhet ki akárhogy, ha „egyedül vagyok”, akkor se, annak csinálnak rendet magukban, aki bennünk van.

Aki látja a magunk életét!

Hogy ne hőköljön hátra! Hát te így élsz? Ennyit jelent az ágyad, a lakásod? Ha még magadat sem tiszteled, akkor mást még kevesebbre értékelsz, az nyilvánvaló. Vagy te már nem hívsz fel senkit, azért, mert azt képezed, hogy akkor is egyedül vagy? Milyen vagy te tulajdonképpen? Te csak a másik embernek a képzele vagy? Csak akkor vagy, ha a másik ember felhív, magadnak te nem vagy?

Rendet kell tartani.

A napirendet, ami az életrend alapja, be kell tartani. Érdemes beszabályozni magunkat. Azért, amiért régebben az óránkat felhúztuk, ma az okos telefonunk beállításait végezzük el. Bár okos embernek van belső órája. No de azt is föl kell húzni, rendet kell tartani. Aszerint, hogy mire áldozzuk az életünket, abból mennyit, mikor, kinek – döntjük el a sorsunk.

Olyankor engedhetjük meg, hogy csak egy dolog legyen az életünkben, mikor egy igaz, mély szerelemnek vagy gyermekünk megérkezése heteknek, hónapjainak kivételes állapotában vagyunk. Éjjel-nappal csak ővele, az érkező Másikkal muszáj foglalkozni, amiként ő is velünk akar foglalkozni. Remél minket. Akkor az a dolgunk.

Szerelmünk vagy a gyermekünk beoszthatja az időnket. De ha nem ez a helyzet áll fenn, méltóságot kell mutatnunk, mint egy bölcs királynak, aki tudja, hogy rajta áll vagy bukik a birodalom jóléte, tisztelete, nemes híre. Az igazság. Azokat a dolgokat is rendben kell tartanom, amelyeknek az elvégzése tekintetében nem néz a körmömre senki. Azokat csak igazán! Be kell osztanom az életem, vagyis az időm. Be kell tartanom a határidőket.

Az élet nem lehet ócska.

Akkor nem emberi élet, emberalatti vegetáció. A világegés pontosan ezt jelenti, ezzel jár. De aki a koncentrációs táborban is kimosta a fogát, azzal a vízzel, ami éppen adódott – de naponta, és ragaszkodott az adott helyzetben abszurd, békés polgári világban kialakított szokásainak rendjéhez, annak a mímeléséhez nap mint nap, tisztálkodott –, maradt esélye, hogy túlélje a tábort. Aki feladta a fogmosás-játékot – rövid időn belül elpusztult.

Fogat mosni, effélékhez ragaszkodni, kötelező.

Ebből a sokak által megfigyelt és megírt különös tapasztalatból az is kiderül, hogy nemcsak az örök, a hóhéraink lesik, mi mit, hogyan teszünk, de bennünk a király, aki a földön bizonyít, figyel ránk. Van oka rá, ha (életben) marad, és van oka, ha megy. Ő szigorú. Te szigorú vagy. Magunkkal szembeni elvárásaink adják a rangunk.

A magány megoldása

Tanítványaim, ti szigorúak vagytok! Ezt nem szabad az embernek elfelejtenie. Mert tiszták akartok maradni. Így születünk mind, nem óhajtunk magunkra maradni, gondot várunk, felsírunk, figyelemre van szükségünk, átkarolásra, táplálásra, restelkedve mondom ki az elkoptatott szót: szeretetre.

És hát az nagyon nehéz.

Nagyon kevés van belőle, hol bányásszák? – legtöbbször olyan szerencsétlen, hogy erre meg nem tanítja senki, magának kell rájönnie. A szülei sem tudták. Vagy, ha ők tudták és kevéske, magukból előbányászott szeretetüket meg is osztották, nem adtak eleget, nem tudtak eleget adni azoknak, akik azután, felnőtt korukban mégiscsak vad magányt éreznek, s a világot mint irdatlanul embertelen helyet ismerik fel – lehetetlennek érzik ezt az érzést. Magukat sem szeretik. Ha mégis, ezt az érzést mint ösztönparancsot leplezik le. Egészen speciális tehetség, illetve jó anya nélkül az áldozatra kész figyelem nem adottsága az embernek: fel kell találnia. Az élvezetes élethez a másokkal mint magunkkal törődés útja vezet. Anélkül ez elképzelhetetlen.

De sok út vezet hozzá.

Mi, a feleségemmel, amikor kiderült, hogy nem születhet gyerekünk, és ezért ha valamit ki nem találunk, mindig csak ketten fogunk enni, holtlott mindketten víg családi asztalok mellett cseperedtünk fel, azt találtuk ki, hogy addig is, míg okosabbak nem leszünk, magunkhoz veszünk néhány

állatot, hogy megosszuk velük a lakásunk és a szívünk. Ám hamarosan azt is kitaláltuk – valamiként az előző elhatározásunkban megtapasztalt új érzésben keletkezett a vágy –, hogy minden szombat, vasárnap és ünnepnapon (immár huszonöt éve) meghívunk néhány embert, barátot, ismerőst ebédre. Mindig. Különösen jó ebédet igyekszünk csinálni.

A vendégek jönnek, ha esik, ha fúj.

Ez például egy találmány. Nem a mi „jó szívünkről” szól, higgyék el, hanem az életöszönünkről, létszeretetünkről, kettőnk közös tudásáról a tekintetben, hogy mégis, az élettől hogyan lehet kapni?

Adni kell.

Amikor valakinek adsz valamit anélkül, hogy viszonzást remélnél – arra nem is tartasz igényt, de tényleg, az elrontaná a játékot –, nem tartasz igényt viszonzásra, a másik ezt érzi, és akkor begyógyíthatod egy sebedet.

Nem úgy értem, hogy rögtön, de az évek alatt. Az én sebeim többsége ifjúkorom végén, érett koromig keletkezett, olyankor, amikor nehézségek közt találtam magam: önmagamot megoszthatatlannak véelve. Elfordultam a másiktól. És nem találtam magam. Ezek az élet rossz periódusai. Az ember azt hiszi, nincs gyógyszer. S amíg ő nem segít valaki másón, azt se tudja, miért, tényleg nincs. De vendégek hívása méltó étkezéshez, az nem adásvétel. Nem én adom neked a segítséget, te meg a felmentést adod nekem érte, magányom elől, aki így képzeli, nem fog kapni semmit. Nem is fog adni semmit. Az ilyen segítséget szokták a megsegítettek megbosszulni. Nem ok nélkül: zavaros számítás áll e szándék hátterében.

Azért hívd meg az embereket, hogy nevessetek!

Együtt ne vessünk, sokat ne vessünk! Terhek nélkül. Azon is, hogy meghívtuk őket. Van egy közös titkunk: az ő meghívásuk alaptalansága. Abban a pillanatban, hogy örökös vendéggé tettük őket, akik akkor maradnak el, amikor akarnak, és akkor jönnek, amikor akarnak, meghívásuk alaptalanná vált, miként a mi jóságunk is. Egyik fél se nélkülöz, talán nem is nélkülözött, csak közösen előbányásztuk egymásból az égi császárt, aki kapja s adja, fogadja a meghívásokat, amelynek az elfogadás is ajándék.

Az ember képes meghívásokra.

Tud adni társaságot, fölöslegesen. Úgy elegáns: mennyei. Főúri ebéd nem kell, úgyis az, ha örömmel főzték meg, és sokat nevettek elfogyasztása közben. Megnyílik a világ, a belső én megszólíthatóvá válik, bennünk,

általunk. De ez igazi titok: azon kívül, akiben él, nincs. A vendéglátó és a vendég egymásban ismer magára.

Ami nem titok

– és mégis adás, abból könnyen lehet baj. Azt érdek vezérli. Annak pedig nincs köze eredendően hozzánk, sem a magányunkhoz, ami, mint már mondtam, a legértékesebb titkunk. Lefeküdni valakivel csak azért, mert egyedül érzem magam, vagy azért, hogy a nagy akváriumból halásszak végre társat magamnak, kihúzzam őt magam mellé pecabottal, hogy az én életteremet szolgálja ezután, hátha bekerülök az üzletébe, vagy behúzni képes leszek őt az enyéembe... a csőd megalapozása. Ami érdekes: nemcsak azért, mert ővele nem gondoló, önző megoldás ez a mód. Megérdemelten kellemtelen benne, hogy többnyire sokkal rosszabbul járok vele, mint ő, aki előbb vagy utóbb csalódik bennem, lehull a szeméről a hályog, részvétlen önzésem arra készíti, hogy megszabaduljon tőlem, hogy becsapjon, mint én becsaptam őt, akár tisztában voltam evvel, akár nem. Neki se kötelessége tisztában lenni magával ezek után, a velem kapcsolatos motivációi tekintetében – kidobhat. Az érdek vezérelte jóságoskodás hazugsága üresebbé tesz magam előtt is, mint annak előtte voltam.

A felületes barátság is vészterhes.

Az ifjúság keserű, de hasznos tapasztalatai tanítottak meg rá. Az, hogy én barátkozni akarok valakivel, ő pedig úgy tesz, mintha ez nem volna ellenére, veszélyes. Noha nem kötelezi el magát igazán, de megtűr, sőt, kedves, ha nem is nyitott, és alkalmazkodónak látszik, barátságosan felelget, de nem áldoz a barátságunkért, azt tőlem sem várja el, ellenkezőleg, néhány lépés távolságban marad, ha naponta találkozunk is – az efféle kapcsolat becsapja az ártatlanabbat. Úgy érzi, vannak barátai.

Ha azok sokat ugratják, gúnyolják is, azt reméli, azért „beveszik a csapatba”, de éreztetik vele a helyét. Mind sűrűbben. Fájdalmas felébredni az efféle barátságból. Ahol szüntelenül éreztetik a helyedet, ott nem szeretnek. Nehéz elhinni olykor: évtizedekig tart. Nagy tanulság. Ezerszer becsületesebb megmondani a barátnak jelentkezőnek, hogy én kevés vagyok hozzád. Vagy sok. Te valójában azt akarod tőlem, hogy. Én azt akarom tőled, hogy. Segítek neked abban, hogy – eddig meg eddig. De nem vagy a barátom. Még én sem vagyok a te barátod. Eltűnök. Ez becsületes beszéd. Lehet belőle még nagy barátság is. Vagy épp időben tovább lehet állni.

A szabad ember önálló.

Szuverén, független, nem korlátozott, szabad. Ezek a jelzők a számomra vonzóak. Azért szeretek élni még mindig, mert én szeretek élni, nehogy félreértsenek, avval, hogy annyi súlyos dologgal szembesítem önöket előadásaim során, mint magamat is a hétköznapiakban, azt latolom, létezésem pusztán tényéhez (csoda) méltón élek-e? Magamat szembesítem tanítás közben is – ha nem ezt tenném, nem volnék elfogadható tanító –, hogy megkérdezhessenem: még mindig akarod az élet egészét?

Szeretnél szuverén lenni?

Hajlandó leszel megfizetni az árát ezután is? Biztosan?

Kinek a segítségére támaszkodhatsz vajon ebben? Független, nem korlátozott, szabad embernek lenni, akként viselkedni, minimum kockázatos. Azóta tudom, hogy 1973-ban otthagytam a színházrendezői pályát, ami abban az időben Budapesten kiemelkedő karrier-lehetőségnek számított, de az élethelyzet, amivel ez a foglalkozás akkoriban járt, folyamatosan korlátozta szuverén mivoltomat. Ebben én elviselhetetlenül nagy veszteséget szimatoltam, nem azért, mintha nemes lelkű volnék, egyszerűen ilyen a természetem.

Levegőt akarok.

Nem is ismertem a személyiség szuverenitásának fogalmát akkor még, egyszerűen önmagamtól éreztem magamat megfosztva, amint a napi politika (rögvest) beleszólt a dolgaimba. Világossá tette, hogy ennél ezután ez a helyzet csak rosszabb lesz: számomra befolyásolhatatlan – és eltűrt! Azért akartam prózát írni rendezés helyett (ha ugyan az próza, amit én egész életemben írok), mert hirtelenjében ez volt az első és egyetlen, ami eszembe jutott azon dolgok közül, amivel megpróbálkozhatnék anélkül, hogy abba – ha én nem akarom – a világon bárki más beleszólhasson. A többi nem számít. Ma sem számít. Tényleg. Ehhez azonban szuverenitás tekintetében, amire úgy vágysz, mint a becsületedre, megátalkodottnak kell lenned. E szó azt jelenti: „nem engedi magát a helyéből kicibálni, ott áll, ahol akar”.

Fokozhatatlanul kétségbeesett voltam.

Innen tudom, hogy a függetlenségnek kezdetben ez az ára. A számkivettség állapotának felvállalása, ha kell, egy életen át – azt előre sosem lehet tudni – adja a szuverenitás érzését. Az is független ember ugyan, akinek akkora a vagyona vagy a hatalma vagy a tekintélye, hogy állampolgárságot, sőt, kitüntetésekért vásárolhat magának, sőt, még láthatatlan ember-

ré is válhat, elérhetetlenné azok számára, akik előtt nem akar mutatkozni – de ő, ha független is, lelkiismereti értelemben nem szuverén.

A fölfelé és a valóság földi vonatkozásai irányában egyaránt végsőig igényes – finnyás? – ember számára a szuverenitás a legmélyebb kétségbeesés ölen fészkel, vagy annál is lejjebb.

A semmi ágán, József Attila így tudja.

„Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.”

Szavait felfoghatjuk úgy is, én úgy fogom fel őket (úgy is felfogom), mint egy, a szuverenitását addig vélt közösségekért feladó nagy szellemiség visszanyert szabadságának első felismerését, amivel – tragikus, ámbár szükségszerű – egyúttal búcsút is int a világnak, illetve a jövőjének, amelyről az a benyomása, hogy becsapja, élet helyett halálra ítéli, és ebben – ebben sem – J. A. nem tévedett:

„Én is így próbálok csalás
nélkül szétnézni könnyedén.
Ezüstös fejszesuhanás
játszik a nyárfa levelén.”

(József Attila: *Reménytelenül. Lassan, tünődve* – részlet)

Ha jobban belegondolunk azonban, nem feltétlenül tragikus (amint az ő génuszi mivolta esetében az volt, aki az élete pocsék feltételeket kínáló pályáján bukósisak nélkül repült át anélkül, hogy akárcsak egyetlen bukátót kihagyott vagy megkerült volna), hogy amikor a döntő pillanatban választanunk kell, olyankor a szuverén mivoltát elveszíteni nem hajlandó, nem is képes lélek vagyis szellem bennünk úgy teszi fel a kérdést, hogy élet és halál között kell választanunk. Mert szuverén módon: lényünk teljességével végiggondoljuk a dolgokat. S ez így helyes. Bár nem vagyunk József Attilák, választanunk kell az utak között:

„Mért legyenek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Mért ne legyenek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”

(J. A.: *Két hexameter*. 1936. nov.-dec.)

Ez nagyon okos két mondat. Nehogy azt képzeljék, hogy első olvasásra felfogták teljes súlyában, ami benne rejlik. Az nem a halál, hanem az élet. Nem a szolgaság, hanem a szabadság. Nem egykedvűség van ebben a megállapításban, hanem az életben rejlő érték felismerése, a prioritás megállá-

pítása a legfontosabb kérdésben. Tudom, hogy meghalok. Miként tehetném azt emberhez méltóvá?

Embertisztelet

Szabadnak kell lennünk annyira, hogy az értelemig hatoljon föl bennünk a szuverén módon megélt élet utáni vágy. Hiteles, mert őszinte döntés. Bensejéből vezérelt életút-választás, amivel a költő egész népét tanítja önállóságra: belső biztonságra. Hogy az miből fakad.

„Az meglett ember, akinek
szívében nincs se anyja, apja,
ki tudja, hogy az életet
halálra ráadásul kapja
s mint talált tárgyat visszaadja
bármikor – ezért őrzi meg,
ki nem istene és nem papja
se magának, sem senkinek.”
(J. A.: *Eszmélet* – részlet)

Sokszor idézem ezt a verset. Magamnak is, nem csak önöknek. Nem az aktuális Sir Winston Churchill vagy akárcicsoda mondja meg, ki vagyok, mi vagyok, és mi a teendőm. Én mondom meg magamnak. De erre – már tudom, hogy – nem lehetek büszke, ez a minimum. Még J. A.-nak sem volt könnyű elérkezni idáig. Csak akkor hiteles az én álláspontom, ha nem a J. A.-éhoz igazodik, független mindenki másétól, ha tanultam is tőle, nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba (Hérakleitosz). Ez izgalommal tölt el, érdekel az élet. Most már higgadtan értékelni tudom, ha nem is azonnal, ám kis idő elteltével a velem kapcsolatos negatív megnyilatkozásokat, meg merem engedni magamnak – forrón ajánlom önöknek is – a sírást, az alapos sírást, addig-addig, míg gondolkodni nem kezdek, azon, hogy miért sírok. Mind a kettő igazán fontos.

Diktátorok és tömegemberek

Ezek ugyanazok, ám utóbbiak közül az ebben-abbban egészen kiemelkedő képességű, egyszersmind a káosz lottóján aljassága térnyszerése szempontjából születésekor tartósan alkalmas történelmi és privát körülményeket nyert tömegember torzulhat, nőhet diktátorrá.

Hogyan lesz valaki tömegember?

Legtöbbünk már kicsi korában, amikor még védtelen, rettentő lelki sérüléseket szenved el: a szeretethiány durva tapasztalatát. A szülei akkora

erőszakot tesznek rajtuk – figyelmüket tartósan nem kapják, ahelyett korlátokat kapnak, járókát és cumit, nem figyelő szemeket és anyatejjel tápláló cicit –, hogy nincs bennük elemi biztonságérzet. Azok a bonyolult agyi mechanizmusok, amelyek egy személynek belső biztonságot adnak akkor is, amikor már felnőtt emberként magának kell önmagán uralkodnia, teszik lehetővé, hogy önálló, kockázatos, vagyis felelős döntésekre képes legyen.

A szuverén ember tudja, hogy mi az érzelmi biztonság. Őszintén tudja szeretni a másikat, mint saját magát. Mert magát is becsüli: képes bízni magában. Hogy a másik viszonyszeretheti. A szeretet abszurditásának, elemi tapasztalatának birtokában a szuverénben az animális életbizalom eleven. Ilyen emberből nem sok van. A szerencsés kevesek. A többség legfeljebb utánozni képes az önálló, szabad embert, csak hazudni képes magának és másnak az egészséges, az akaraterős embert, valójában azonban mások függvénye. Előmenetele a sikere; az tartja őt mint a diktátor titkosszolgája az ügynököt, aki a világi erőszak dróton rángatott bábuja. Cselekedeteinek iránya attól függ: főnökei elismerik-e, vagy elutasítják-e?

Az ilyen ember nem szeretetre vágyik.

Azt sem tudja, mi az, szegény, csak azt, hogyan kell imitálni. Inkább hatalomra vágyik, vagyis felülről-biztonságra, amit a szuverénnek a lelkiismerete nyújt. Akiben nem lehet büntudat, mert az a megvert kutya lelki mozdulata, de létezik a lelkifurdalás: önismerete által előszenvedi magából annak felismerését, kivel szemben követett el mekkora és hány hibát? A tömegemberben azonban a lelkiismeretét – vagyis benső hangját, a még nem elhazudottat – már esetleg gyermekkorában a szülei áruló viselkedése elhallgattatta. A baba ugyanis nem tudja, hogyan kell más ellen fordulni, nem is képes rá, de azt érzékeli, hogy ő hiába fordul: feléje nem fordulnak. Vagy sokkal ritkábban foglalkoznak vele, mint kellene. Hogy meg ne zavarodjék, önmagához való őszinteségét és a másokban való reményét kell megfojtania. A tömegember és a diktátor elképesztően csalódott, ám e csalódottságát másokon alattomban megbosszulni, ezért magát pedig „szeretni” mindinkább képes, szubhumán lény. Ezt az önvédelmet alakítja ki, hihetetlenül korán.

Meg kell tanulnia magát „szeretnie”.

De mi az? Sikerülhet-e igazi szeretetnek lennie, ha nincs mintája? Már az is nagy munka, hogy meg kell tanulnia közönyösnek maradnia azok iránt, akik nem foglalkoznak vele, és irigyelni azokat, akik vele ellentétben kapnak

szeretetet. Akikhez jönnek. Ok nélkül. A szeretetnek nincs oka. Igyekszik szeretni magát a tömegember is, de azt összetéveszti az önzéssel, amely félreértésben képzett érzéseinek alapja. Az őt ünneplő tömeget, amelyhez tartozni vágyik, először önmagában teremti meg. Ez nem ő, hanem az, akit láttatni akar. Úgy érzi, nem alaptalanul, ha más tudomást szerezne arról a bevallhatatlan árvaságban szorongó romhalmazról, ami az ő érzelmi intelligenciája helyén van, attól megijedne. Kerülné. Utálná. Mindezt a tömegember tudatosítani nem képes, ha csak nem zseniális szocio- és/vagy pszichopata. Shakespeare III. Richárdjának bevezető megjegyzései önmagáról:

„...Én ilyen fuvolázó békekorbán
Nem is tudok egyébbel szórakozni,
Mint hogy a napon nézem árnyamat
És csúfságomat magam magyarázom:
Én, mivel nem játszhatom a szerelmest,
Hogy eltöltssem e csevegő időt –
Úgy döntöttem, hogy gazember leszek...” (Vas István fordítása)

De mondom, ő zseni.

A hitványságnak is vannak zsenijei, ezt jó lenne idejében megérteniük. A kimagasló képesség bármihez előadódhat. Kapcsolatnélkülisége – ami az ő valóságos érzelmi alapállapota – megváltását a tömegembernek (aki király nem tud lenni) csak egy nála is hatalmasabb erő nyújthatja, a vezér, a párt. Netán a hadsereg.

Van egy banda, aki közösséget játszik.

Annak kezében van a hatalom, mivel hatásági közösség nem igényel intimitást, enyhén szólva, akkor nem hatásági, hanem bensőséges. Nem lehet erőszakos. Márpedig a tömegembert csak erőszakkal lehet nyájasságra (a szó szoros értelmében: nyájja alakulásra) rávenni. A tömegembernek a maga-fajta erőszakos „pásztor” (bandavezér) imponál. És a rendje. Csapata. Serege. Annak tagja vagy drukkere. Ezen ál-közösségek hatókörét afféle mafilaságok, mint „szeretet”, „őszinte szó” vagy azok – mik azok? – hiánya nem befolyásolja. A földi hatalomhoz csak nyilvános, vagyis hazudható utak vezetnek. A kamu a tömegember vivőanyaga a hatalomhoz. A vezér nyújtja a népével és a bárkivel való szeretetkapcsolat látszatát. A diktátor azt tesz, amit akar, azt mond, amit akar, és azt visszhangozza mindenki, aki a bandájához tartozik, amit ő akar. Az emberevő Bokassa diktátor megszavaztatta magának a császári trónt.

A tömegember megszavazza a diktátort.

Mert az biztonságot ígér mindenki számára, ha a választások után is azt hazudja: nem bánta meg, hogy rá szavazott. Többet is kaphat ezen ígért, de el nem ért biztonságnál, ha hajlandó a nyilvánosság előtt is a diktátor szája íze szerint beszélni. Kivételes hazugságteljesítményével kiérdemli, hogy kapjon a kivételes aljasságokra képesnek járó koncból.

Mindez nem túl érdekes. Nem árt tudni.

A szuverén ember minderre nem kapható. Ha megölik, akkor sem. Meg sem tudja mondani, hogy miért nem. Akkor sem tudja eladni magát, ha szeretné. Abba belehal. Inkább előbb, mint utóbb. Ez a szuverén. Nem gondolja feltétlenül és nem is érzi magát istenhívőnek, de biztos abban, hogy mi az, amit nem tesz meg, és mi az, amit megtesz.

A független ember rezignált.

Ismeri és tiszteli az értelmes élet határait, vagyis őrizkedik a tébolytól. Nincs az a pénz, amiért eldobná magától önazonosságát, de elvehetik. Az önmagával való azonosságából fakadó tisztánlátása lehetővé teszi számára, amire a tömegember nem képes, hogy felkészüljön a legrosszabbra, ami – így aztán – igen gyakran elmarad. De ha mégis eljön, ő nem okoz csalódást. Se magának, se másnak, még a gyilkosának sem. Mint már mondtam, magunkon múlik minden. Magunknak halunk meg mindenekelőtt. Nem mindegy, hogy az utolsó képen önmagunkra vagy egy szippantókocsi bendőjének teljes tartalmára ismerünk-e majd. Mert a halál, az nem hazugság.

Szuverén embernek nem mindegy.

Az egész. Nem arról van szó, hogy megúszom-e. Vagy a családom megússza-e. Már azzal elvesztettem az ütközetet, már akkor kiderült, hogy nem úszom meg, amikor megszülettem. Állítólag fogalmam sem volt róla, hogy az életem végén meg fogok halni, mint mindenki, de hamar kiderült. Evvel nem érdemes foglalkozni, hiszen már arról se tehetek, hogy idekerültem. Ez a szüleim döntése volt. Nem biztos, hogy tudták, mit cselekszenek. De én csak hálával tartozom nekik, erre abban a pillanatban rájövök, amikor arra, hogy milyen értelemben nem korlátozhat senki: milyen értelemben vagyok (mire) szabad. Azzal, hogy embernek születtem, szabad akarathoz jutottam. Addig, ameddig, ha egy percig, már akkor is egy örökkévalóságig, mert a szabadságnak nincs ideje. Ezt mindenki érzi. A szabadság egy döntés. Ab ovo lelkiismereti döntés.

A szabadság ismeri a halált.

Arra vagyok szabad, hogy a legjobb belátásom szerint döntsek, vagyis a másokban ismerjem fel örökkévalóságomat, amelyik meg fog halni, úgy értem, értelmetlenül fog meghalni, ha cserbenhagyom, nem hozom a tudomására, hogy tömegember vagy diktátor (ha az), hogy szabaduljon meg a szerencsétlenségétől, amibe azok nyomták, akik éppolyan szerencsétlenek voltak, mint ő, vagy még szerencsétlenebbek.

Úgy nem volna szabad meghalniuk, hogy nem néznek szembe avval, amit tesznek. Ha megölnék azért, mert erre figyelmeztetem őket, én akkor sem hiába éltem, ők igen. De mindig van egy, aki meghall. Nem akkor, amikor mondtam, talán nem is engem, hanem valaki mást, de ezt mondta, mert ezt mondja, aki szuverén. Nem akarok élni, ha csak én vagyok örökkévaló, olyan nincs. Mi vagyunk örökkévalók: az életre ébredők.